

dat 'bij ons' onmogelijk is. Zizek wijst erop dat het onvoorstelbare van wat in Bosnië gebeurd is, niet in Bosnië zelf ligt, maar in onze blik die denkt te weten wat er gebeurt, die een onderscheid denkt te kunnen maken tussen (het geciviliseerde, eigene) hier en (het barbaarse, andere) daar. Maar ook die veilige afstand moet gedeconstrueerd worden. Zizek vertelt hoe hij na een lezing over Hitchcock aan een Amerikaanse universiteit, geconfronteerd werd met de opmerking dat men van een burger van ex-Joegoslavië toch verwacht had dat hij zou spreken over de dramatische gebeurtenissen in zijn land in plaats van over Hitchcock. Het publiek had Zizek graag op de plaats van de 'andere' laten plaatsnemen, waarmee het dan medelijden kon hebben, maar door de keuze van zijn onderwerp confronteerde hij zijn toehoorders met zichzelf. Wat storend overkwam was het feit dat het Amerikaanse publiek zichzelf zag en niet de verwachte andersheid: 'Niet het "andere" als zodanig is angstaanjagend of traumatisch, maar juist het feit dat dit andere niet van onszelf verschilt, of - wat op hetzelfde neerkomt - dat wij in de andere een alteriteit zien die de onze is en ook ons op "unheimliche" wijze doorspookt.' (Marc De Kesel)

In de prangende formulering van Marc De Kesel luidt het: '... het subject dat het versplinterde Bosnië poogt te denken, is ook zelf onherroepelijk gespleten.' Het subject is geen plaats van waarheid, zekerheid en kennis. Het wordt fundamenteel getekend door een tekort, een onvolkomenheid, een onbepaaldheid. Maar in zijn zoektocht naar een duidelijke identiteit vergeet het dat tekort en creëert het een fantasmatische volheid. Racistische en nationalistische en etnische ideologieën zijn voorbeelden van die fantasmatische volheid of volmaaktheid, maar ook de humanitaire westerse blik die zich richt op het slachtoffer: 'Dit in beeld gebrachte en over de hele wereld vertoonde slachtoffer biedt de westerse identiteit immers de gedroomde kans om op een imaginaire manier zijn eigen universele volmaaktheid hoog te houden en zo zijn inherente gespletenheid en radicaliteit te eindigen (dit is de 'unheimliche' alteriteit die het zelf is) te loochenen.' (Marc De Kesel) Morele eerlijkheid gebiedt ons ons zelf meer met de beulen dan met de slachtoffers te identificeren.

Verdringen, loochenen, vergeten: amnesie als centrale dynamiek van de moderne westerse samenleving. Amnesie als politiek. Maar wat de politiek wil (doen) vergeten, brengt de rouw opnieuw in

ORDERED TO REGISTER ALL TUTSI IN KIGALI. HE SUSPECTS IT IS FOR THEIR EXTERMINATION. EXAMPLE H

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

informatie afgevoerd vanuit de idee dat we onmogelijk alleen maar informatie konden brengen. Toen kwamen we op het idee van de lezing, die zich op de grens van de representatie bevindt, maar er toch nog toe hoort. Zij maakt het mogelijk om de inhoud op een frontale manier over te brengen. Het theater neemt eventjes afstand van zijn traditionele vormen om plaats te maken voor een meer frontale manier van informatieverstrekking. De kwestie van de fictie konden we echter niet aansnijden bij het begin. De visioenen zijn er pas gekomen op het moment dat we al een stevige werkhyp-

pothese hadden. Dat is enkele maanden later ook bewezen, allicht omdat het effect van Avignon zich inderdaad liet voelen. Na Avignon zagen we de voorstelling ook zelf in een duidelijker perspectief, we zagen beter wat we moesten doen en wat we misschien niet moesten doen. Ik denk dat het logisch is geweest om deze voorstelling in verschillende fases te maken, niet alleen omwille van het productieproces zelf, maar ook omwille van de dramaturgische logica. Je kan bij dit onderwerp niet zomaar eventjes met de vingers knippen en zeggen: 'Afspraak over drie maanden, en het zal goed >>

23

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

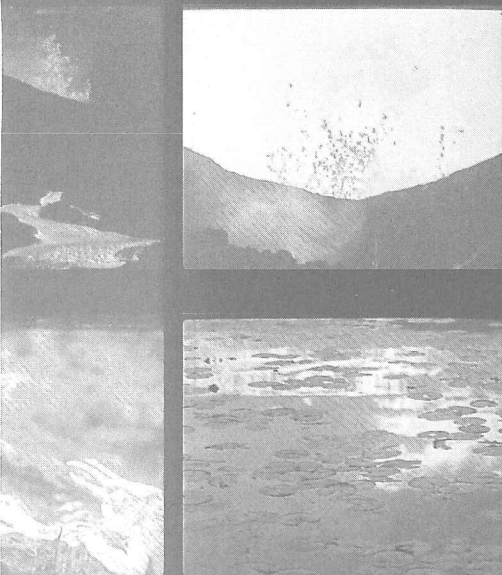
LOCATION OF MAJOR WEAPONS CACHE WITH AT LEAST 135 WEAPONS. HE ALREADY HAS DISTRIBUTED 11

'DE GROTE ZUIVERINGSDAG BREKE AAN IN AL ZIJN WREDE RECHTVAARDIGHEID'

LUC VANDEWEYER over voorstellen tot etnische zuiveringen in België. België of het bewuste geheugenverlies.

In de jaren 1990 werd het vroegere Joegoslavië verscheurd door een reeks gewapende conflicten tussen de diverse volksgroepen. Serviërs, Kroaten, moslims en Albanen werden vermoordden in gemengde gebieden tal van leden van de andere volksgroepen. De term 'etnische zuivering' werd een begrip. In Midden-Afrika werd een gelijkaardige vertoning opgevoerd tussen Hutu's en Tutsi's. De verliezen aan mensenlevens waren gruwelijk hoog en er werd geen onderscheid gemaakt tussen strijders en niet-combattanten. Mensen van alle leeftijden

werden beschouwd als te verdelen wezen. Etnische zuivering is het gewelddadig opdrijven van een of meer volksgroepen uit een etnisch gemengde regio met de bedoeling de macht over dit grondgebied in handen van een welbepaalde volksgroep te leggen en de machtsgreep te beveiligen voor de lange termijn. De term is van recente datum. Het verschijnsel zelf is dat niet. Ook binnen België werd ooit in die richting gedacht. Maar dat zijn het wel vergeten. Het paste niet in ons zelfbeeld als beschaafde westerlingen. Etnische zuivering komt niet uit de lucht vallen. Basisvoorwaarde is het bestaan van de overtuiging dat er onderscheid te maken valt tussen de mensen die in eenzelfde regio wonen. Kleine lichamelijke verschillen, ta-

de herinnering. Rouwen is een vorm van anti-politiek, al kan het rouwen steeds gerecupereerd worden en gemobiliseerd in grote monumenten en openbare herdenkingen ter versterking van een mythische identiteit. De Griekse polis zag grote rouw als een succes dat geweerd moest worden, zowel van de officiële begraafplaats als van de politieke agora. Het rouwen werd aan strikte regels onderworpen om wanorde te voorkomen. Een stad vol rouwende burgers zou de politieke orde destabiliseren. De rouw vond een onderkomen in het theater en in de tragedie, die tegelijk de grootsheid en de extremen ervan toont. Is het geslacht van de politiek mannelijk, het rouwen is vrouwelijk. Zowel de tranen als de vrouwen werden buiten het politieke debat gehouden. Op de een of andere manier keerde het verdrongene echter terug in het uitzinnige en overwoestende verdriet van Medea, Jocaste, Antigone, Klytaimnestra, Elektra, Cassandra,...

Politiek is de kunst van het bespreekbare. Rouwen is geconfronteerd worden met het onuitspreklijke van het lijden. Politiek is discussie en dialoog. De klaagzang is eindeloze monoloog, een dialoog met de goden die niet antwoorden. Dialogen zijn in de tragedie van ondergeschikt belang. In hoofdzaak bestaan de tragedies uit lange monologen, lange zelfuitspraken van persona-

ges die hun ellende, hun lijden, hun woede, hun verdriet uitschreeuwen, en vooral hun opstand tegen het noodlot dat zij moeten ondergaan. Die zelfuitspraak is hun vrijheid. De mens maakt zich los uit het door goden en bovenmenselijke krachten beheerste universum. Dat betekent echter niet dat hij er aan ontsnapt.

De tragedie is zijn eerste schreeuw van zelfbewustzijn, van bewustzijn van het lijden dat hem is opgelegd. Ondanks alle gruwel gaat het in de tragedies minder om wat de personages doen, dan wel om wat ze denken en voelen voordat ze iets doen en nadat ze iets gedaan hebben. Wat ze dan uitspreken is 'buitensporig' en kan niet omvat worden in het politieke discours van de burger: 'De toeschouwers van de Griekse tragedie werden individueel en collectief minder aangesproken als leden van een politieke gemeenschap dan wel als behorende tot de allesbehalve politieke collectiviteit van het menselijk ras, of om het zijn tragische naam te geven, het ras van de stervelingen.' (Nicole Loraux)

'I don't have music, Christ I wish I had music but all I have is words', zegt een van de personages uit *Crave*. De klaagzang van de Griekse personages is voorgoed gebroken. De taal heeft geen

...AVE WAS THAT IN 20 MINUTES HIS PERSONNEL COULD KILL UP TO 1000 TUTSIS. 7. INFORMANT STATES HE

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

zijn.' Zo werkt het niet. Het gaat om een proces, om het aanbrengen van lagen. Op het eind krijg je iets wat er zowel op het vlak van de informatie als op het vlak van theatrale dynamiek effectief staat.

DELUCVELLERIE: Eenieder die in een gebeuren als een genocide duikt en in de geschiedenis die haar mogelijk heeft gemaakt, wordt met nachtmerries geconfronteerd. De droomdimensie waarin de voorstelling op een bepaald moment terechtkomt, is gewettigd, enerzijds omdat sommige dingen ons incasseringsvermogen overstij-

gen, anderzijds omdat de handeling zo opnieuw aanknoopt met het centrale thema van de doden die de levenden komen verstoren. Een van de manieren waarop de doden de levenden sinds mensenheugenis verstoren, is de droom. Op een bepaald stadium van haar evolutie en onderzoek ontvangt de journaliste Bee Bee Bee boodschappen in de vorm van dromen. We hebben ervoor gekozen om vooral Rwandezen de visioenen te laten spelen: strikt gesproken gaat het niet om de historische werkelijkheid van de aartsbisschop of de Franse president, maar om het beeld dat de Rwandezen van hen

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

...EAPONS INCLUDING 35 WITH AMMUNITION AND CAN GIVE US DETAILS OF THEIR LOCATION. TYPE OF WEAPONS

godsdienst, levenswijze en dergelijke, kunnen daarvoor dienen. België met zijn meerdere talen is een voorbeeld van een geografische omschrijving waar dat soort spanningen zou kunnen optreden. Daarmee vertel ik niets nieuws. Maar om in de nabijheid te komen van 'etnische zuivering' moeten we wat meer in detail gaan kijken.

De Belgische staat werd in 1830 opgericht als een samenleving met een indrukwekkend aantal vrijheden. Maar die waren individueel en enkel rijkere mensen konden daar ten volle gebruik van maken. Groepsrechten werden niet erkend. Daardoor werd het voor Nederlandstaligen moeilijk om op te tornen tegen de dominantie van het Frans als taal van cultuur en bestuur. Wie vanuit een Nederlands-talige achtergrond de sociale ladder wilde beklimmen, had het daardoor moeilijker. Dat kostte kwaad bloed. Het taalconflict werd

verscherpt omdat de begrippen 'Latijns' en 'Germaans' ingang vonden in de loop van de 19de eeuw. Niet alleen de taal werd dus voor een radicale voorhoede een criterium, ook de etnische herkomst in een ver en grijs verleden, op de overgang tussen Romeinse Rijk en middeleeuwen. Zo ontstond het besef van de taalgrens. En dus was iemand die geen Nederlands kende of wilde spreken op Vlaamse bodem ofwel een 'volksvreemde', ofwel een 'ontaarde'. Feit is dat het Vlaamse werkvolk dat uit nood naar de Waalse industriegebieden migreerde bij de autochtone bevolking al evenmin op algemene achting kon rekenen. Maar die immigranten stonden op de laagste trap van de sociale rangorde; de Franstaligen in Vlaanderen stonden veel hoger op de ladder, tot zelfs helemaal bovenaan. Een deel van deze mensen waren ambtenaren en werden dus betaald met het

geld van iedereen. Maar omdat zij het vertikten de taal van het volk te gebruiken, groeide de weerstand. Het Vlaams-nationalisme werd gecreëerd en het groeide in aanhang en radicalisme.

Om zelfs maar te kunnen denken aan zoiets als 'etnische zuivering' heb je niet alleen nood aan een radicaal nationalisme. Dat nationalisme moet 'etnisch' zijn want je hebt nood aan criteria die toelaten een deel van de bevolking daarvan uit te sluiten, zijnde de 'volksvreemden'. Je hebt ook macht nodig, véél macht. Je moet kunnen rekenen op een leger of op gewapende milities. Want etnische zuivering vereist grootschalig geweld.

Voor de Vlaams-nationalisten kwam die macht er pas toen ze dachten te kunnen rekenen op de geweren en bajonetten van de Duitse bezetter tijdens de Eerste Wereld-

muziek meer: 'And don't forget that poetry is language for its own sake. Don't forget when different words are sanctioned, other attitudes required./ Don't forget decorum. Don't forget decorum.' De taal kan zichzelf niet meer redden. De verbijstering om hetgeen gebeurd is - Auschwitz, Joegoslavië, Rwanda - heeft de taal onherroepelijk beroerd. De taal - de vormen, het denken - staat voor de opdracht het onrepresenteerbare te gedenken. Misschien is de poëzie van Paul Celan even onontbeerlijk om Auschwitz te gedenken als de talloze studies die getuigenis willen afleggen van wat is gebeurd. Bij Celan keert de poëzie zich tegen de poëzie: 'L'acte poétique est catastrophique (...). Cela même est ce qui justifie que la poésie soit l'interruption de l'art, c'est à dire l'interruption de la mimésis. L'acte poétique consiste à percevoir, non à représenter.' (Philippe Lacoue-Labarthe) Tonen en niet langer representeren. De esthetiek stoot hier op de absolute grens van de ethiek, die zich als een cesuur, een catastrofe voordoet. Een onderbreking in de productie van tekens en betekenissen. Een passiviteit manifesteert zich midden in de actie, de handeling, de plot. Het decorum breekt stuk. Het denken wordt ontwapend en staat met lege handen. Het spreken stopt en een stilte wordt hoorbaar.

De vrouw op het toneel is geen actrice. Zij is een overlevende en een getuige van de Rwandese genocide. Na haar verhaal komen andere verhalen. Dit keer verteld door acteurs en actrices. De fictie, de representatie begint. Maar ook haar eigen getuigenis draagt reeds de sporen van de representatie, van de noodzakelijke herhaling en vertaling die theater is. Ze vertelt haar verhaal in het Frans, niet in haar eigen taal. De woorden en de zinnen die zij spreekt, zijn door anderen geschreven en maken deel uit van een geordend artistiek geheel. Zij spreekt in naam van hen die er niet meer zijn met woorden die de hare niet meer zijn, 'dans ce récit fait de ses propres mots dans une langue qui n'est pas la sienne, dans ce moment où elle assume un rôle d'elle-même un pas en deça de cette frontière entre réel et représenté qui constitue l'essence même de l'acte théâtral' (*Igicaniro*). Al van bij de aanvang stoot de voorstelling op de grenzen en de dwang van de representatie. Al van bij de aanvang wordt (onvermijdelijk) vergeten wat (noodzakelijk) moet worden herdacht: de onzegbaarheid van het singuliere lijden. Er is iets dat nergens in deze voorstelling aanwezig is, behalve in de tranen en de stiltes van Yolande Mukagasana die haar verhaal onderbreken; iets dat precies door zijn afwezigheid als een ondraaglijke aanwezigheid door deze voorstelling spookt

DISAGREES WITH ANTI-TUTSI EXTERMINATION. HE SUPPORTS OPPOSITION TO RPF BUT CANNOT SUPPORT

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

hebben. Een andere dramatische oplossing die voortvloeit uit het gradueel bevragen van deze realiteit, is de introductie van het personage Jacob, de jood. Toen Jean-Marie ons de eerste scène opstuurde waarin dit personage voorkomt, reageerden we erg terughoudend. 'We praten over genocide, dus duikt er een jood op.' Waartoe zou die man kunnen dienen? Waarom heeft de journaliste hem nodig? Naderhand hebben we ons gerealiseerd dat we enkele belangrijke aspecten met betrekking tot de genocide nog niet hadden aangesneden. Het is natuurlijk uitgesloten om met dergelijk onder-

werp exhaustief te zijn. Een belangrijk aspect is de kolonisatie van Rwanda, een proces dat tot haat en verdeeldheid heeft geleid. Maar het blijft een mysterie. Het volstaat niet om uit te leggen hoe men de kinderen van de buurman, met wie men de dag voordien nog stond te discussiëren, in stukken gaat hakken. Wat is er gebeurd? Volgens mij wettigt die vraag het personage. Hoewel er een belangrijk onderscheid is tussen verschillende genociden, zijn er ook voorwaarden die een genocide mogelijk maken: er is steeds een klasse van mensen die als onmenselijk wordt bestempeld. Als een groot >>

25

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ARE G3 AND AK47 PROVIDED BY RGF. HE WAS READY TO GO TO THE ARMS CACHE TONIGHT-IF WE GAVE HIM TH

oorlog. Toen werden de eerste plannen gemaakt om Vlaanderen te zuiveren. Die plannen gingen verder dan het wegsturen van de her en der aanwezige Waalse ambtenaren en hun families. De gelegenheid was immers te mooi om niet meteen de taalgrens wat te verleggen. Vlaanderen moest immers een autonome staat worden, weliswaar onder Duitse dominantie en bescherming. De collaborerende Vlaams-nationalisten van die tijd - de 'activisten' - lieten hun oog vallen op Frans-Vlaanderen, op Brussel en op Waalse dorpen net ten zuiden van de taalgrens. Zo wilden ze onder meer een strook in het noorden van de provincie Luik aanhechten zodat er een landverbinding met Duitsland tot stand kwam. Wie niet wilde weten van het nieuwe 'Vlaams-Germaanse' burgerschap moest verhuizen, goedschiks of desnoods kwaadschiks.

De zucht naar macht, hogere inkomens en overheidsbanen zweepde de gemoederen op. Het ophitsende citaat in de titel is afkomstig van Marcel Van de Velde. Hij was een van deze activisten en dat hij een 'grote zuiveringsdag' openlijk kon bepleiten, tekent de atmosfeer. Hij maakte er in zijn krantenartikel geen geheim van wat hij daarmee bedoelde: 'Ieder die ons nu nog weerstreeft: de grens over! Wallonië zij zijn woonst. Weg met àlle franskiljons... Weg met allen die ons weerstaan.'

Die mensen hadden gekozen voor de overwinnaar maar helemaal op het einde kreeg de geschiedenis een onverwachte wending. Vanaf augustus 1918 ging het plots slechter met de Duitse legers. Die neergang zette zich door en de uiteindelijke Duitse nederlaag in de herfst van 1918 trok een streep onder alle pleidooien tot etnische zuivering. Enkele

honderden van deze activisten moesten naar Duitsland of Nederland verhuizen om aan bestrafing te ontkomen. Ze werden zwaar gebannelingen.

Tijdens de jaren twintig en dertig werd de herinnering aan dit activisme verheerlijkt en hun sterk etnisch gekleurde flamingantisme vond verdere verspreiding, vooral onder de katholieke jeugd. In die kringen werd er negatief aangekeken tegen de francofonie omdat die onder meer werd gelijkgeschakeld met anti-godsdienstigheid. Duitsland was nu erg zwak maar dat zou niet blijven duren. Ooit zou er een revanche-oorlog komen, zoals de Duitse vrienden die ze her en der in uiterst-rechtse kringen nog hadden, hen verzekerden. En hoop doet leven. In de jaren dertig werd Duitsland eindelijk weer sterk. Dat werkte inspirerend. He

n haar (on)mogelijk maakt. Yolande Mukagasana spreekt over zichzelf als iemand die had moeten sterven, een bijna-dode. Heiner Müller noemt de toeschouwers 'potentieel stervenden'. Theater vindt steeds plaats in een 'gemeenschap van stervenden'. Op het einde van het tweede millennium kan dat niet langer in de vorm van een collectief ritueel en gemeenschapstichtend dispositief, zoals dat nog bij de Grieken mogelijk was. De moderne gemeenschap is een 'communauté désœuvré' (Jean-Luc Nancy), een gemeenschap zonder oeuvre, en moet dat ook zijn: ieder collectief oeuvre ('het volk', 'de natie', 'het ras', 'de etnie') loopt uit op totale destructie - de namen en de data van die oeuvres zijn bekend: Auschwitz, Hiroshima, Bosnië, Rwanda, Kosovo, Oost-Timor... Wanneer Yolande Mukagasana zichzelf introduceert 'comme l'être humain de la planète Terre' dan beschouwt zij 'het ras van stervelingen' als haar gemeenschap. De moderne 'gemeenschap' onttrekt zich op de grens waar het actieve, zich emanciperende, handelende subject in zijn eenzaamheid stoot op zijn passiviteit, zijn eindigheid, zijn onbepaaldheid. Het is de grens waar het zichzelf als tekort moet (h)erkennen. Misschien is het toneel wel een van de laatste plekken waar deze 'communicatie', die niets doet heeft met het uitwisselen van informatie of het analyseren

en interpreteren van tekens, mogelijk is. Als open graf, waarin de blik van de toeschouwer een ogenblik sterft.

- * Marc De Kesel, *Wij Modernen*, Peeters, 1998
- * William Desmond, *Het tragische en het komische*, Boom, 1998
- * Ismail Kadaré, *Eschyle ou le grand perdant*, Fayard, 1975
- * Tadeusz Kantor, *Le théâtre de la mort. L'âge d'homme*, 1977
- * Philippe Lacoue-Labarthe, *La poésie comme expérience*, Christian Bourgois, 1997(2)
- * Nicole Loraux, *La voix endeüllé*, Gallimard, 1999
- * Jean-François Lyotard, *Heidegger en 'de joden'*, Kok Agora, 1999
- * Jean-François Lyotard, *Het onmenselijke*, Kok Agora, 1992
- * Peter Sloterdijk, *Euro-taoïsme*, De Arbeiderspers, 1991
- * Eelco Runia, *Waterloo Verdun Auschwitz. De liquidatie van het verleden*, Meulenhoff/Kritak, 1999

KILLING OF INNOCENT PERSONS. HE ALSO STATED THAT HE BELIEVES THE PRESIDENT DOES NOT HAVE FULL

RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994

deel van een volk ervan overtuigd raakt dat een klasse van mensen niet menselijk is, dan kan er van alles gebeuren, zeker als bloedbaden en slachtingen ongestraft blijven, of zelfs worden aangemoedigd. In Europa is het uitzonderlijke karakter van de nazi's welbekend, maar het was onmogelijk zonder eeuwen van voorafgaand christelijk antisemitisme. Omwille van die gemeenschappelijke elementen kon het personage van Jacob doorheen zijn persoonlijke geschiedenis dingen aandragen. Hij is een apart geval. Hij is geen doorsnee jood, want als kleine jongen heeft hij Kielce overleefd,

een pogrom in Polen waar men overlevenden van Auschwitz gedood heeft. Hoe is het mogelijk dat iemand het nodig vindt om mensen te doden die Auschwitz overleefd hebben? Zo dood je enkel een rat: je houdt niet op als je haar één of twee keer gemist hebt, nee, je zou haar tien keer na elkaar kunnen doden. Mensen worden op zo'n moment tot ratten herleid, of, zoals men in Rwanda zei, tot kakkerlakken, tot slangen. Op dat moment is het personage dus gewettigd. In het begin zouden we het uitgeschreeuwd hebben als ons was gezegd dat we een parallel zouden maken tussen de shoah en

RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994   RWANDA 1994

FOLLOWING GUARANTEE. HE REQUESTS THAT HE AND HIS FAMILY (HIS WIFE AND FOUR CHILDREN) BE PLACED

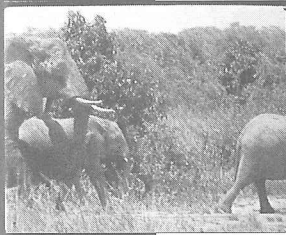
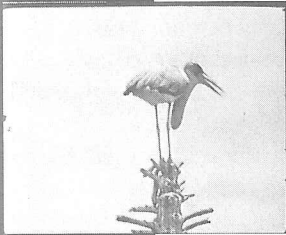
ationaal-socialisme huldigde de Lebensraum-retoriek. Er werd bovendien aangenomen dat die Lebensraum mocht veroverd worden ten koste van minderwaardige volkeren. Voor de Duitsers waren dat de Slaven. In Vlaams-nationalistische ogen waren dat de gedegenereerde Latijnen ten zuiden de taalgrens. Het 'volk' en de Germaanse stamverwantschap werden in Duitsland opgehemeld als richtinggevende principes en dit culmineerde in de ideologie van de etnische zuiverheid. De Belgische publieke opinie kende de steeds toenemende agressie tegenover de Duitse joden. Die dreef vele van deze mensen de grens over en een deel van hen kwam in België terecht. Dit repressieve en expansieve Duitsland werd door de Vlaams-nationalisten beschouwd als een politieke en militaire bondgenoot met het oog op een machtsgreep in België.

BLOEDMAGT

Die gelegenheid kwam er aan in mei 1940. Zo gauw de militaire nederlaag van België een feit was, klonken opnieuw voorstellen tot etnische zuivering uit de mond van Vlaams-nationalistische leiders. Maar ze gingen veel verder dan tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het racistische nationaal-socialisme droeg hier sterk toe bij. Het waren echter opnieuw de Duitsers die de noodzakelijke militaire hefbomen in handen hadden. Ze werden onder druk gezet om er ditmaal werk van te maken. Laat ons de argumenten van enkele invloedrijke bepleiters van etnische zuivering even volgen. Volgens de West-Vlaamse priester Cyriel Verschaeve, was Vlaanderen besmet door 'de ontelbare vreemde cellen der verfranste huisgezinnen'. De Vlaamse 'bloedmacht' moest terug ademruimte krijgen, een

groter grondgebied. Op die manier kon Vlaanderen uitgroeien tot, wat hij noemde, een 'vooruitgeschoven bolwerk van 't Germaans bloed'. Dat kon door heel het oude Frankenland - het rijk van Clovis - weer Germaans te maken. Dat betekende de leegmaking van Wallonië en Noord-Frankrijk tot aan de Somme. De mensen moesten verhuizen naar de zuidelijke departementen van Frankrijk. In zijn ogen was dat volstrekt verantwoord want de Walen 'hebben met de ziel reeds lang Frankrijk als hun land gekozen. Dat zij er heen gaan; er is plaats te over en er zal voor hen daar heil zijn, en voor ons komt hun plaats open volgens de simpele wetten van leven en dood, de twee echte koningen der wereld.'

Een andere belangrijke figuur was Staf De Clercq. Hij was al sinds 1933 de voornaamste

HET KAFFERJONGETJE

In het werk van **ANTÓNIO LOBO ANTUNES** staan herinneringen aan het Portugese koloniale verleden in Angola centraal. Een fragment uit de roman 'De glans en pracht van Portugal.'

10 MEI 1988

Eigenlijk had ik al moeten weten dat Angola afgelopen was voor me toen de mensen op twee plantages ten noorden van die van ons vermoord waren, de man met zijn hoofd omlaag op de trap, dat wil zeggen aan een tree genageld met een gordijnrail, de vrouw naakt op haar buik in de overhoop gehaalde keuken, duizend keer naakter dan als ze nog had geleefd, zonder tong, zonder handen, zonder haren, zonder borsten, bewerkt met het vleesmes en tussen haar benen de hals van een fles, het hoofd van de oudste zoon

staarde ons aan vanaf een tak, zijn lichaam aan stukken gesneden met de mechanische zaag, lag in dunne reepjes tussen de bloemen, de jongste zoon achter het huis (waar we 's middags thee met hen dronken biscuitjes aten en ons koelte toewuifden met raffia waaiers) met de hond, hun beider darmen één grove kluwen, bloederige vingerafdrukken op de muren, het armzalige meubilair omgegooid, de fotolijstjes kapotgesmeten, de gordijnen voor de open ramen veegden door de stilte en de stank van de ingewanden, ganzengegagel boven de kantine, de tractoren en de in brand gestoken zonnebloemvelden, waar de open zichters ineengerold op de grond op hun eigen neus en oren kauwden met groepjes zoemende kevers in de open wonden, mijn vader zocht samen met de cipaios de akke

CONTROL OVER ALL ELEMENTS OF HIS OLD PARTY/FACTION. 8. INFORMANT IS PREPARED TO PROVIDE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

de genocide in Rwanda. Tijd is dus een noodzakelijk iets. Jean-Marie heeft gelijk: het is onmogelijk zo'n project op drie maanden tijd op papier te zetten.

COLLARD: Die tijd was ook nodig voor de ontmoeting tussen twee culturen, tussen acteurs, muzikanten en schrijvers. Het ligt niet voor de hand tot evenwicht, tot harmonie, tot wederzijds begrip te komen. Dat heeft zich geleidelijk ontwikkeld. De mensen zijn trouwens ook op verschillende momenten in het werkproces gestapt.

Uiteindelijk heeft ieder zijn verantwoordelijkheid in de voorstelling gekregen, ook de Rwandezes. Zij gaan akkoord met wat het stuk zegt, met de manier waarop het wordt voorgesteld, met de plek die ze innemen, met de dialoog die er ontstaan is tussen de traditionele Rwandese muziek en het werk van Garrett... Dat is merkbaar, denk ik, aan het eindresultaat.

Het was voor ons interessant om een aantal delen van de voorstelling reeds vroeg voor publiek te spelen. Vanaf het moment dat we drie kwartier muziek hadden en zich scènes en tekstfragmenten in >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

UNDER OUR PROTECTION. 9. IT IS OUR INTENTION TO TAKE ACTION WITHIN THE NEXT 36 HOURS WITH

politieke leider van het Vlaams-nationalisme en hij had zijn partij resoluut naar de collaboratie met de Duitsers gedreven. Voor 1914 was hij een van de meest actieve taalgrensmilitanten geweest. Tijdens de oorlog zelf zat hij in het Belgische leger aan de IJzer en bevocht daar de Duitsers. Na 1918 kwam hij al heel snel onder invloed van het anti-Belgische en anti-democratische gedachtegoed van de activisten. Dan kwam de gestage opmars tot hij partijleider werd. Zo gauw hij kon, legde hij de binnengevallen Duitsers een radicaal programma tot machtsverovering ten bate van hemzelf en zijn partij voor, etnische zuiveringen inbegrepen.

De Clercq stelde zijn Lebensraum-imperialisme openlijk voor aan zijn achterban in de vroege lente van 1941. In een toespraak te

Leper weidde hij uit over de Vlaamse 'nood aan grond'. Die was voorhanden in de directe omgeving, namelijk in Noord-Frankrijk waar de gronden onderbenut werden omwille van de teruglopende bevolking. Het enige wat moest gebeuren was een 'volksopshuiving' zoals hij dat noemde. Hij stelde retorisch de vraag: 'Waarom zou de toestand in Frankrijk niet gesaneerd worden door de verhuizing uit de Noorderdepartementen, aldus voor de Nederlanden de broodnodige grond vrijlatend?' Hij gaf toe dat dat een beslissing was die Hitler moest nemen. Het zou de Führer zijn, die 'aan ons Nederlandse volk de ruimte zal geven waarop het door zijn levenskracht recht heeft om in welvaart te leven.' De eerste begunstigden van die doortastende kolonisatieplannen in het leeggemaakte gebied waren de Vlaamse boeren. Staf De Clercq was zeer lyrisch over

de landbouwers die hij het 'gezondste' deel van een volk achtte. Ze mochten in hun veroverde land grote stukken grond en boerenhofsteden verwachten. Dergelijke voorstellen werden dus openlijk gepropageerd maar ook ditmaal hadden de Duitsers andere zorgen. Het winnen van de oorlog ging voor. Ze hadden geen troepen vrij om op grote schaal de gevluchte mensen in bedwang te houden en planmatig te verdrijven. Het ging immers om miljoenen mensen en er zou zonder twijfel grootscheelse onrust ontstaan. Wat er zou gebeuren zij ware de loop van de militaire gebeurtenissen anders geweest, kunnen we slechts gissen. De joden en de zigeuners in België zijn wettelijk het slachtoffer geworden van de etnische zuivering met de hulp van en onder applaus van Vlaams-nationalistische collaborateurs. Maar dat was allemaal veel kleiner

Zonder iemand te vinden, alleen zijn eigen geschrokken schaduw en de boshonden, die lijken aan het verscheuren waren en snuivend, met hun haren overeind teruggekeken, kwaad dat ze de vodden en botten moesten achterlaten, met een zakdoek voor de mond gaf hij opdracht hen te begraven, voor het eerst in zijn leven zonder zelfvertrouwen of gezag of zekerheden, het interesseert me niet waar wat kan mij dat schelen maak gewoon een gat in de grond en stop erin, de Hollanders van de diamanten waren bezig het door de regens vernielde erf op te kalefateren met een soort kachels die kiezels en zwarte tranen uitspuugden, de boshonden kwamen terug en snuffelden aan de bomen, mijn vader tegen de cipaio's, terwijl hij net zo snuivend als de honden met de zakdoek tegen zijn mond terugkeerde, hoezo kruisen verdomme hoezo kruisen vergeet die verrekte kruisen we gaan

toch zeker geen tijd verspillen aan het maken van kruisen, en dan het geluid van voetstappen, als een overhaaste vlucht of een flitsende lont of wegstuivende mussen, paniek in het gras, de korporaal rende tussen de planten door om de toegang tot de savanne af te snijden, de cipaio's sloegen met hun lopen op de grond en dreven de voetstappen in de richting van de graanschuur, de lont en de wegstuivende mussen verschenen op het erf veranderd in een Kafferjongetje van acht of negen jaar dat voor ons bleef staan met een zak gestolen bonen onder zijn arm, een boom met een enorme kruin waarvan de naam me nu niet te binnen schiet ik zie hem zo voor me maar ik kan niet op de naam komen schudde het gealarmeerde gekras van de raven van zich af, repen stof van de gordijnen voor de open ramen zonder kozijnen en ruiten

veegden nog steeds door de stilte en de stank van de ingewanden, de korporaal boog met de kolf van zijn geweer tegen zijn schouder voorover naar het Kafferjongetje en mijn vader
'Nee'
een jongetje van acht of negen jaar op blote voeten tegen de graanschuur met een gestolen zak bonen onder zijn arm keek naar de geweren, keek naar de cipaio's, de boshonden groeven de gaten in de gewonden uit, mijn vader snoof met de zakdoek tegen zijn mond net als de honden, opnieuw vol zelfvertrouwen, gezag, zekerheden, hij was het hoofd aan de tak vergeten, de vrouw op haar buik in de keuken die naakter was dan als ze nog had geleefd
'Nee'

LOCATION OF MAJOR WEAPONS CACHE WITH AT LEAST 135 WEAPONS. HE ALREADY HAS DISTRIBUTED 110
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

een gevorderd stadium bevonden, hebben we dertig, veertig, honderd mensen verzameld om ons rekenschap te kunnen geven van wat er gebeurde, om er zeker van te zijn dat wat we wilden vertellen, ook duidelijk was voor het publiek. De cantate bijvoorbeeld is een aantal keren apart opgevoerd, onder meer op de plechtigheid waarmee de Rwandese gemeenschap in 1998 de genocide herdacht. We hebben toen met enkele blanke acteurs plus Carole Karemera voor een uitsluitend zwart publiek gespeeld. Zowel voor ons als voor het publiek was dat een interessante ervaring. Bij het begin

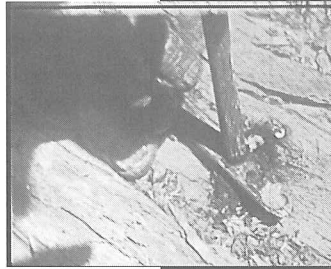
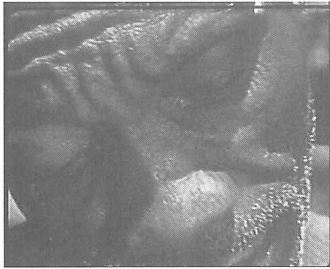
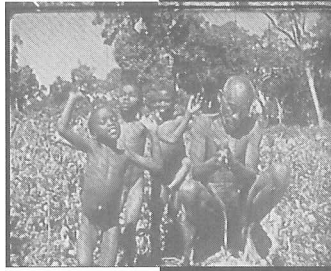
zeiden sommigen: 'Hoe is het mogelijk dat blanken ons over onze eigen geschiedenis komen vertellen?' Aanvankelijk gingen we ervan uit dat elke recitant in de cantate een Rwandees acteur moest zijn. Omwille van productieredenen kon dat niet. Op de herdenkingsplechtigheid werd de cantate door zo goed als uitsluitend blanken gebracht. Dat heeft tot positieve reacties geleid. De mensen zeiden: 'Doordat blanken onze geschiedenis vertellen, krijgt het iets universeels, gaat het aan het particuliere karakter van Rwanda voorbij.' Die oplossing hebben we behouden toen de cantate in de voor-

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
POSSIBLE HOUR OF WEDNESDAY AT DAWN (LOCAL). INFORMANT STATES THAT HOSTILITIES MAY COMMENCE

haliger en het kon geleidelijk gebeuren waardoor de onrust beheersbaar bleef. Toch was de bedreiging ten opzichte van Walen in Noord-Fransen reëel en dit had op termijn kunnen leiden tot een bijzonder gevaarlijke situatie voor ettelijke miljoenen mensen. Het zou een misvatting zijn deze voorstellen over etnische zuivering te beschouwen als een symptoom van 'de dwaasheid van de macht'. Het was niet zwaarder dan de realiteit. Etnische zuivering was - en is! - een nuttig instrument om de verovering en beveiligen van macht. Het was de Vlaming die de baan kreeg van een geëxecuteerde of ging wonen in huizen van verdrevenen of in gebieden die geannexieerd waren, moest, omwille van zijn toekomst, de collaboratie met hand en tand verdedigen. Het was een probaat middel om een fanatieke onhang te kweken.

In september 1944 werden de Duitse troepen bijna overal van de Belgische grond verdreven. Maar de oorlog ging verder en nog vele duizenden Belgische burgers zouden sterven. Het Ardennenoffensief in december toonde dat een nieuwe Duitse bezetting nog tot de mogelijkheden behoorde. Ook angst kan een motor vormen voor grootschalige oorlogsmisdaden. De veiligheid van de natie zette ook de Belgische regering aan om etnische zuivering te overwegen. Toen de oorlog op zijn einde liep, stelden de Belgische ministers de vraag of het land geen aanhechting van Duits gebied tot aan de Rijn moest eisen. Dergelijk expansionisme werd ook in Nederland, Luxemburg en Frankrijk geventileerd en dan kon België niet achterblijven. Het was een debat dat in alle grote politieke families werd gevoerd: liberalen, katholieken, socialisten en uiteraard ook de

communisten die nu electoraal sterk stonden dankzij hun verzetsaureool. Maar de daar wonende Duitsers dan? De meest radicale Belgische politici pleitten onomwonden voor het wegdrijven van de bevolking. Die mensen moesten dan maar een plaats om te leven zoeken aan de andere zijde van de Rijn. De stroom kon dan als oostelijke verdedigingslijn van België ingericht worden. Dergelijke grootschalige verdrijvingen gebeurden ook in Polen en in Tsjechoë en overal elders in Midden-Europa. De Duitse inwoners werden weggejaagd en zo nodig vermoord. Zover is het in het Westen niet gekomen. De meeste Belgische ministers schrokken terug voor de grootschalige terreur die daarvoor nodig zou zijn en ze vreesden dat dergelijke praktijken onontkoombaar zouden leiden tot een nieuwe Duitse revanche-oorlog in de

GUTEREKERA

CHARLES NTAMPAKA over de verplichtingen van de levenden tegenover de doden, over de solidariteit tegenover de dood in Rwanda...

De volkerenmoord en de misdaden die in Rwanda werden begaan hebben hun stempel gedrukt op de geest van de bevolking en hun angst voor de doden nog versterkt. Sommige doden kregen geen graf, anderen zijn gestorven in dramatische omstandigheden ver van hun dierbaren... De meeste Rwandezes vluchten in Kerke in sekten, om te vergeten. Anderen doen een beroep op ziene om het kwaad te bezweren. Sommigen nemen wraak uit plichtbewustzijn, om hun familie trouw te blijven, terwijl voor andere slechtheid het enige motief is. De verzoening waarnaar gestreefd wordt, is nog lang niet verworven. De voorgestelde maatregelen komen uit een andere samenleving, meer bepaald de Europese en houden geen rekening met de leefwereld van de mensen en hun traditionele bekommelingen. Het berokkende kwaad is zo erg dat het moeilijk is te dijken zonder te putten uit de culturele wortels van de bevolking en de religieuze overtuigingen. Elk verschijnsel – zelfs uit de natuur – kan alleen maar worden

WEAPONS INCLUDING 35 WITH AMMUNITION AND CAN GIVE US DETAILS OF THEIR LOCATION. TYPE OF WEAPON

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

stelling geïntegreerd werd.

DELUCVELLERIE: Die keuze kwam er niet toevallig. De voorstelling begint met alle Rwandezes samen. Dan komt Yolande gedurende bijna drie kwartier. Vervolgens zingt Muyango een buitengewoon mooi lied en gaan Rwandezes de zaal in om over een bepaalde ervaring tijdens de genocide te spreken. Na het eerste deel treden we door middel van zwarte spoken, die in televisie-uitzendingen verschijnen, binnen in de wereld van de televisie. Nog een half uur

later vuren zij een litanie van vragen op ons af. Op het eind vertellen we de dingen gezamenlijk. De *Cantate van Bisesero* wordt gebracht door één zwarte en voorts enkel blanken. Hun geschiedenis is onze geschiedenis geworden. Het is een menselijk verhaal. Dat weerspiegelt ook het groeiende vertrouwen dat we tijdens het werk inboezemden. De Rwandezes begrepen dat we geen enkele baat hadden bij Rwanda: we hadden er familie noch vrienden. Maar niet alleen de menselijke soort interesseerde ons. De geschiedenis van Rwanda maakte ons opstandig. Dat spoor willen we blijven volgen: >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

AGAIN IF POLITICAL DEADLOCK ENDS. VIOLENCE COULD TAKE PLACE DAY OF THE CEREMONIES OR THE DA

toekomst. De Duitsers in hun huis laten, had anderzijds het nadeel dat er dan een potentiële vijfde colonne aanwezig zou zijn in de rug van de Belgische troepen die aan de Rijn op post waren. Bovendien konden de geannexeerde Duitsers een bondgenootschap sluiten met de Vlaams-nationalisten en België blijvend destabiliseren. De nuchterheid haalde al snel weer de bovenhand.

Daarom zette de Belgische regering al zijn hoop op een verdere samenwerking onder de westerse geallieerden en ze kreeg voor die strategie overigens massale steun vanwege de bevolking. Dit culmineerde in het NAVO-bondgenootschap en de Europese economische integratie. Dat maakte etnische zuiveringen in het Rijnland overbodig.

Etnische zuiveringen kwamen pas terug in het gezichtsveld tijdens de desintegratie van Joegoslavië. Franstalige politieke leiders suggereerden herhaaldelijk een verwantschap tussen de Vlaamse opstelling in het communautaire conflict en het Groot-Servische streven, etnische zuiveringen inbegrepen. Dat leidde tot hevige verontwaardiging aan Vlaamse kant. De Standaard-commentator Manu Ruys omschreef op 9 augustus 1996 het Vlaams-nationalisme zelfs als 'een beweging die zich niets te verwijten heeft'. Een terugblik in de geschiedenis van het eigen land zou hem en vele anderen moeten aanzetten tot enige deemoed. Etnische zuivering is immers volstrekt geen nieuwe techniek, uitgevonden door fanatici in de Balkan of in Rwanda. Ook in de geschiedenis van België zijn er wel degelijk sporen te vinden van plannen en oproepen - zowel

binnenskamers als openlijk - in die richting. Feiten zijn feiten. Ze tonen aan dat het nationalisme zoals dat op Belgische bodem in zijn diverse vormen wordt beleefd, wettelijk kan overgaan tot het propageren van etnische zuivering wanneer de militaire omstandigheden dergelijke handelwijze tot een realistisch project lijken te maken. Etnische zuivering zorgt immers niet alleen voor de verwijdering van de vreemdeling - de veronderstelde vijand - en tempert dus de angst om de eigen veiligheid. Minstens even belangrijk is de aantrekkingskracht van de winst: heelder regio's, en dus de banen in het overheidsapparaat, de landbouwgrond, huizen, rijkdommen allerhande... liggen daarvoor het grijpen. En dat voor generaties lang